

K využívání poznatků

2. světové války

Nechci rozvíjet žádné úvahy o tom, nakolik jsou všechny armády nebo alespoň většina armád zatíženy představami o pravděpodobném charakteru budoucí války na základě poznatků a zkušeností z minulých válek. Není nijak nutné podrobně studovat historii, abychom se přesvědčili, že dříve byl tento zdroj poznatků zpravidla rozhodující při určování výstavby a přípravy armád v míru.

I v našich podmínkách jsme zažili v poválečných letech období téměř dogmatického přejímání zkušeností 2. světové války jako jediné rozhodujících a směrodatných pro přípravu naší armády. Ve druhém desetiletí jsme však podle našich tradičních zásad „ode zdi ke zdi“ začali převážně negovat všechny válečné zkušenosti s odůvodněním, že za použití jaderných zbraní nelze již aplikovat válečné poznatky v přípravě našich vojsk.

Podle mého názoru nelze zatracovat ani nyní ty dobré zkušenosti a poznatky války, kterých můžeme v určité obměně a podle konkrétních podmínek a situace i nyní využívat. Jde o řadu oblastí; chci se však zaměřit na některé konkrétní otázky velení.

Ve Vojenské mysli čís. 10/1968 byla otištěna krátká informace o knize armádního generála S. M. Štemenka „Generální štáb v letech války“.

V tomto článku se chci pokusit ukázat, jak můžeme do určité míry využívat i v dnešní době mnohých poznatků, které autor této knihy uvádí při řešení některých problémů velení.

Svou úvahu začnu od nejvyššího státního a stranického orgánu, který řídil v SSSR od zahájení války veškerou činnost celého státu. Tak 23. 6. 1941 bylo rozhodnuto vytvořit STAVKU Vrchního velitelství ozbrojených sil SSSR, kam byli začleněni tehdejší komisaři obrany S. K. Timošenko, náčelník generálního štábu G. K. Žukov, J. V. Stalin, V. M. Molotov, K. E. Vorosilov a další.

Záměrně začínám od nejvyššího stupně řízení ozbrojeného zápasu v rámci státu, poněvadž zkušenosti SSSR z roku 1941 nás varují, abychom i u nás včas řešili tento problém. Je všeobecně známé, zvláště v soudobých podmínkách zahájení války, že je nutné řešit veškerá opatření k zabezpečení rychlého přechodu z mírového života k válce. To platí především o řídicích orgánech na všech stupních. V ČSSR byla doposud nejvyšším orgánem Vojenská komise obrany (jako stranický orgán). Teprve nyní se vytvořil státní orgán — Rada obrany státu. V tomto směru jsme se značně

opozdili i v porovnání s armádou dřívější ČSR, která již vládním usnesením z 5. 10. 1933 zřídila Nejvyšší radu obrany státu (NROS), jejíž úkolem bylo v celostátním měřítku pečovat o zabezpečení obrany státu.

Vraťme se však zpět k autorovi knihy. Generál Štemenko na mnoha místech své knihy poměrně podrobně popisuje, že STAVKA často „posílala své představitele do vojsk, aby na místě podrobně rozebrali situaci a poradili se s veliteli svazků a svazů, jak lépe řešit základní otázky.

V souvislosti s tímto úkolem poukazuje autor na to, že k vojskům vyjížděli jako zástupci STAVKY především G. K. Žukov (který se brzy stal zástupcem vrchního velitele) a náčelník generálního štábu A. M. Vasilevskij. To ovšem ve svých důsledcích vedlo k tomu, že v nepřítomnosti A. M. Vasilevského nikdo prakticky pevně neřídil práci generálního štábu, poněvadž komisař GŠ nebyl podle názoru autora připraven plnit čistě operační funkci zástupce náčelníka GŠ.

Kromě časté nepřítomnosti náčelníka GŠ na pracovišti, práci operační správy nepříznivě ovlivňovaly i časté kádrové změny náčelníků operační správy. Autor uvádí, že za jeden nebo dva měsíce práce v této funkci nebyl nikdo schopen se tak zapracovat, aby mohl svoji funkci úspěšně zastávat a podle potřeby informovat osobně J. V. Stalina o situaci na frontě. To vedlo k tomu, že v předpokojí náčelníka operační správy bylo stále plno podřízených důstojníků, kteří byli připraveni, kdyby bylo třeba, „něco doložit“ nadřízeným funkcionářům.

Domnívám se, že z těchto poznatků bychom i my měli vyvodit závěry pro svou práci, především v tom smyslu, že nelze chtít po každém, kdo přijde na novou funkci, aby ihned „dělal divy“. Na druhé straně je nutné již jednou přestat s častými změnami, především na velitelských funkcích. I když bylo již mnoho let kritizováno, že je zásadně nesprávné např. současně u pluku nebo u divize měnit ve funkci velitele a náčelníka štábu, vidíme, že se tak v praxi stále kádruje bez ohledu na praktické vlivy v práci štábů a ostatních podřízených (nehledě na vliv těchto změn na akceschopnost a celkovou bojeschopnost těchto štábů).

V souvislosti s vysíláním představitelů STAVKY k vojskům popisuje autor úlohu a činnost nechvalně známého tehdejšího vysokého vojenského činitele L. Z. Mechlise, o němž jsou časté zmínky v řadě různých memoárových knih; všichni autoři se shodují v jeho negativní charakteristice. Rovněž S. M. Štemenko ukazuje, že již ve finské válce J. V. Stalin vyslal k vojskům L. Z. Mechlise, který využíval svých plných mocí a na místě zbavoval funkcí desítky velitelů nebo nařizoval jejich zastřelení přímo na místě.

O činnosti tohoto vykonavatele vyložené zvláště píše autor ještě později i v dalších kapitolách.

Tak při bojích v květnu 1942 L. Z. Mechlis v hlášení vrchnímu veliteli žaloval na velitele frontu a snažil se přenést veškerou odpovědnost za neúspěchy vojsk na jeho osobu.

V odpovědi mu J. V. Stalin napsal (cituji autora knihy): „Zaujímáte podivné postavení stálého pozorovatele, který nenese odpovědnost za činnost krymského frontu. Tento postoj je velmi výhodný, ale zásadně chybný. Na krymském frontě nejste stálým pozorovatelem, ale odpovědným představitelem STAVKY, který nese odpovědnost za všechny úspěchy i neúspěchy frontu a který je povinen na místě napravovat chyby velitelů...“

Tento telegram je podle autora první dokument, který přesně formuluje povinnosti i práva představitele STAVKY.

Domnívám se, že i u nás bychom si měli někdy ujasnit práva a povinnosti funkcionářů, kteří vyjízďejí na kontroly k podřízeným štábům a vojskům a neměli bychom někdy jen počítat, kolik dní v roce (nebo za měsíc) kdo „strávil u vojsk“.

C. M. Štemenko po popisu událostí na začátku války podrobně ukazuje, jak v tomto období byl ovlivněn život v Moskvě nepřátelským leteckým bombardováním.

Uvádím tuto okolnost z toho důvodu, jelikož v dřívějších letech bylo často zdůrazňováno, že protiletecká obrana Moskvy byla od začátku války tak účinná, že se téměř žádnému německému letadlu nepodařilo proniknout až nad samé město. Naproti tomu generál Štemenko uvádí, že Moskva byla bombardována počínaje 22. červencem 1941 téměř každou noc a z toho důvodu se musel GŠ přestěhovat (zpočátku jen na noc, později trvale)) do jedné ze stanic metra.

K zabezpečení nepřetržitosti velení byl proto v říjnu 1941 GŠ rozdělen na dva sledy, z nichž jeden zůstal na místě a druhý se přesunul mimo Moskvu. První sled se nazýval operační skupinou GŠ.

V souvislosti s tímto rozdělením GŠ na sledy se nabízí i pro dnešní dobu určité možné „kacírské řešení“ organizace míst velení. Jak je známo, místa velení na stupni svazek—svaz dnes členíme zpravidla na VS, PVS, TVS, popřípadě ZVS. Přitom všichni víme, že tímto členěním nemáme při vyřazení VS zabezpečeno spolehlivé a rychlé převzetí velení jiným místem velení. Žádné pevné zásady pro převzetí velení dosud nemáme, jako je tomu např. v armádě USA, kde po vyřazení VS přebírá velení štáb jednoho z podřízených velitelů.

Současně při všech cvičeních doposud tvrdě zápasíme s organizací odpočinku důstojníků štábů, kteří pracují na VS. Teoreticky se sice plánuje odpočinek, popřípadě i střídání důstojníků mezi VS a PVS, v praxi je to však velmi problematické. V důsledku velkého pracovního vypětí a častého přemisťování míst velení není dosud vyřešen solidní odpočinek všech příslušníků štábů.

Na základě poznatků autora knihy o rozdělení GŠ do dvou sledů se naskytá toto možné řešení:

Nečlenit místa velení na VS, PVS, ZVS a TVS, nýbrž do dvou sledů: na VS a TVS a každé z nich rozdělit na hlavní a záložní (přibližně po 50 % osob). Těžiště velení mít (pokud nebude vyřazeno) na hlavním VS a TVS a na záložních místech organizovat jen odposlech hlavních rádiových sítí a ukládat zde další výtisky všech zpracovaných dokumentů. Záložní místa velení (VS i TVS) chápat jako zálohu pro případné vyřazení hlavní místa velení a současně tam vytvořit optimální podmínky k odpočinku té části důstojníků štábů, kteří mohou střídát jako bojová směna důstojníky na hlavním místě velení vždy po 24 hodinách.

Při přemisťování je možné současně tímto členěním zabezpečit i nepřetržitost velení tím, že by se obě poloviny štábu pravidelně překračovaly a střídavě vytvářely hlavní místa velení.

Je to pochopitelně jen určitý námět možného řešení, který neodpovídá dosavadním vžitým zásadám a který by si vyžádal podrobnější zdůvodnění a rozpracování.

V knize autor ukazuje, jaký byl pracovní režim na GŠ a na operační správě. Zajímavý je mimo jiné režim práce hlavních funkcionářů GŠ, který určil osobně J. V. Stalin takto: zástupce náčelníka GŠ měl odpočinek v době od 5 až 6 hodin do 12 hodin, náčelník operační správy od 14 do 18 až 19 hodin.

Obdobně byly stanoveny tyto doby odpočinku i všem ostatním důstojníkům GŠ.

Informační zprávy u J. V. Stalina se přednášely třikrát během dne tak, že první byla zpravidla telefonem okolo 10—11 hod., kdy zahajoval náčelník operační správy. K večeru mezi 16. až 17. hod. tento úkol plnil zástupce náčelníka GŠ a za uplynulý den se konalo zasedání ve 23 hodin ve STAVCE, kam denně jezdil náčelník GŠ nebo

jeho zástupce s náčelníkem operační správy. Situace po jednotlivých frontech (na mapách 200 000) byla zakreslována do divizí, popřípadě do pluků. Podle autora chtěl J. V. Stalin před přijetím rozhodnutí vždy znát názor GŠ, a to i tehdy, jestliže u něho byli osobně velitelé frontů. Tato zasedání končovala kolem 3. hodiny ráno.

Je zajímavé, že v průběhu zasedání J. V. Stalin někdy ihned nařizoval úkoly, které na místě náčelník operační správy osobně zpracoval ve formě nařízení. Šifranté je ihned odesílali velitelům frontů (vedle pracovny J. V. Stalina bylo šifrové pracoviště).

Tuto skutečnost autor několikrát potvrzuje a ukazuje, že J. V. Stalin byl osobně schopen formulovat úkoly frontů. Často v knize popisuje své telefonické rozhovory ve funkci zástupce náčelníka operační správy se Stalinem, který mu mnohdy telefonicky diktoval svá nařízení pro velitele frontů. Jeden typický příklad, který svědčí o tom, že J. V. Stalin osobně diktoval rozkazy, uvádí doslova autor knihy při popisu této příhody: „4. ledna ve 13.30 zavolal na GŠ Stalin. Poznamenejte si a předejte frontu, řekl mně a začal diktovat směrnici. Mluvil pomalu, přemýšleje nad formulací.“ Dále S. M. Štemenko uvádí doslovné znění směrnice, kterou mu Stalin po jednotlivých bodech diktoval.

Tento příklad ukazuje, že autor, který byl v této době již jedním z hlavních funkcionářů GŠ osobně zpracovával šifrovky velitelům frontů.

Z této epizody by si mohli udělat závěr pro svoji práci ti funkcionáři, kteří bez různých pomocníků a starších důstojníků sami zpravidla nejsou zvyklí zpracovávat různé dokumenty, zvláště pod tlakem času.

Jak jsem již uvedl, na mnoha místech knihy je možné se přesvědčit, že velení frontům bylo uskutečňováno vesměs šifrovkami, které často zpracovávali zástupce náčelníka generálního štábu, náčelník operační správy GŠ nebo jeho zástupce. J. V. Stalin je ihned podepisoval přímo ve své pracovně, popřípadě diktoval jejich obsah některému z uvedených funkcionářů.

Pro nás z toho vyplývá jedna zkušenost: Měli bychom se (i když to bylo po řadu let mnohokrát zdůrazňováno) oprostít od zbytečného „papírování“ při velení vojskům. V mírovém životě se nebojíme na všech stupních od GŠ až po štáby svazků používat šifrovky. Při práci v poli jsme se však doposud nezbavili praxe zpracovávat sáhodlouhé směrnice, rozkazy a nařízení, které musí obsahovat všechny „klasické“ formulace a stanovené body.

Všichni sice víme, že při určení úkolu podřízenému stačí v podstatě např. v útoku určit směr útoku, jednotlivé úkoly, rozhraní, použití jaderných zbraní a MTZ, což lze nařídít v podstatě šifrovkou ve formě stručného nařízení. V praxi však stále „píšeme romány“, které prý jsou nutné „pro vojenského prokurátora“.

Domnívám se, že už jednou musíme vidět cíl naší práce při velení v poli, tj. předat úkoly a „nedělat dokumenty pro prokurátory“ (ostatně v případě potřeby může být pro prokurátora stejně směrodatná šifrovka, jako sáhodlouhá písemná směrnice či bojový rozkaz).

V tomto duchu bychom se už konečně neměli bát změnit i dnešní řady a předpisy. Obsahují stále mnoho zkostnatělých zásad, které snad měly své opodstatnění ve 2. světové válce.

Před přijetím rozhodnutí vyslýchá velitel zpravidla návrhy podřízených funkcionářů. S. M. Štemenko v knize mnohokrát popisuje podrobný průběh těchto pravidelných nočních jednání u J. V. Stalina. Z poznámek autora vyplývá, že k nim byli na rozkaz J. V. Stalina přibíráni např. spolu s náčelníkem operační správy i náčelníci směrů k jednotlivým frontům. To znamená, že se nechtělo, aby hlavní funkcionáři znali podrobně všechno, nýbrž specificky se podle potřeby přibírali takoví funkcionáři, kteří určitou oblast podrobně znali.

Srovnejme si tuto zkušenost s naší dosavadní praxí, kdy se požaduje, aby vedoucí funkcionáři na určitém stupni „znali vše“. To vede k tomu, že podřízené štáby před jejich informačními zprávami připravují pro své náčelníky „chytré knížky a přehledy“, aby měli k dispozici vše, na co by mohl být funkcionář tázán. Normální smrtelník sice ví, že každý nemůže znát všechno, a proto je přece ve štábech dělba práce a z toho vyplývající specializace funkcí. V praxi však tuto pravdu jaksi taktně opomíjíme a chceme, aby hlavní funkcionáři měli znalosti, které se rovnají dnes již vymřelým polyhistorům.

Při popisu válečných událostí v r. 1942 gen. Štemenko uvádí, jakým způsobem řešil GŠ změnu ve velení frontům (autor to nazývá nepodařeným experimentem).

Podstata této změny spočívala v tom, že do funkcí náčelníků oddělení směrových důstojníků byli ustaveni někteří dosavadní velitelé frontů a armád, popřípadě náčelníci štábů armád. Předpokládalo se, že tito funkcionáři budou mít takovou autoritu a zkušenosti, že se kvalita velení zlepší. Praxe však ukázala opak. Tito funkcionáři totiž nebyli zvyklí na „černou štábní práci“ a pouze přijímali návrhy od podřízených pracovníků GŠ, pak se je učili a předávali dále. Tento způsob vedl jen k časovým ztrátám, byl velmi brzy zrušen a do funkcí náčelníků oddělení směrových důstojníků k jednotlivým frontům se vrátili bývalí náčelníci, kteří se stali dočasně pro tento experiment zástupci nově příslých náčelníků. Tento příklad je podle mého názoru poučný i v dnešní době a dokumentuje, že obyčejná štábní práce „operátorů“ není nijak snadná.

V knize je možné najít i několik příkladů organizace utajení, které se týkalo i činnosti vysokých funkcionářů ozbrojených sil. Tak např. generál Štemenko, který byl členem sovětské delegace na Teheránské konferenci v roce 1943 popisuje způsob přesunu celé sovětské delegace z Moskvy do Teheránu. Autor knihy byl v této době již náčelníkem operační správy a přitom vůbec předem nevěděl, kam pojedou. Dostal rozkaz od zástupce náčelníka GŠ, aby se připravil s mapami a dokumenty na cestu a aby čekal na rozkaz. Později byl odvezen do vlaku, který čekal mimo nádraží. Ve vlaku během cesty informoval J. V. Stalina o situaci na frontě, kterou zjišťoval na zastávkách telefonicky na GŠ pomocí telefonu VČ. Přitom celou dobu nevěděl, kam jedou. Cíl cesty se dozvěděl až po příjezdu do Baku, odkud celá delegace letěla přímo do Teheránu.

Příkladem velmi pečlivého utajení pobytu a pohybu funkcionářů jsou opatření, která souvisela v roce 1945 s přípravou operace proti Japoncům. S. M. Štemenko ve své knize uvádí způsob přesunu maršálů SSSR. K. A. Mereckova, A. M. Vasilevského, R. J. Malinovského a gen. Zacharova, kteří museli během cesty na Dálný východ sejmout své maršálské nárameníky a cestovat pod cizími jmény.

Na těchto několika příkladech a ukázkách jsem se pokusil dokumentovat, že i v současné době mohou být aktuální i pro naši práci některé poznatky ze 2. světové války, i když se musí tvůrčím přístupem vyhodnocovat.